

Könyvszemle

Rendszer és politika A politika interdiszciplináris társadalomtudományi szemlélete

Pokol Béla, az MTA doktora nem ismeretlen a magyar társadalomtudománnyal foglalkozó olvasóközönség előtt. A nyolcvanas évek óta folyamatosan publikálja szociológiai, politológiai és jogelméleti munkáit, amelyek figyelmet keltettek a szakmában és a közéletben is. Ez évben publikált monográfiája bizonyos értelemben összegzéséül szolgál eddigi munkásságának a politikatudomány és a politikaelmélet területén. Ugyanaz a kiadó korábban megjelentette *Szociológiaelmélet* (2004) és *Jogelmélet* (2005) címen a „Társadalomtudományi trilógia” első két kötetét, melynek a *Politikaelmélet* a záróköve. A szerző mindhárom területen arra tesz kísérletet, hogy szintetizálja több mint negyedszázados munkásságának eredményeit ezekben a kötetekben. Szintéziskísérlettel találkozunk itt, olyanval, amely ritka a magyar társadalomtudományban, ezért számot tarthat több társadalomtudományi diszciplína művelőinek, illetve a társadalomtudományok mai állását kívülről áttekinteni kívánó olvasóknak az érdeklődésére egyaránt.

Pokol Béla a társadalom és a politika rendszerfelfogású elemzője, aki a funkcionális rendszerelméletet tekinti kutatási vezérfonalának. Fő orientációs pontja Niklas Luhmann NSZK-beli társadalomtudós megkö-

zelítésmódja, amelyet azonban kritikailag szemlél, továbbfejlesztésére tesz kísérletet, és kölcsönöz más társadalomtudományi tradícióktól is. Elméleti palettáján megtaláljuk Polányi Károly, Antonio Gramsci, Pierre Bordieu vagy Jürgen Habermas színeit is, akik egy posztmodern egyvelegben Pokol saját rendszerének elemeivé válnak. A modern politika elemzése áll érdeklődésének középpontjában, elsősorban a kortárs nyugati demokráciák fejlődéstendenciái, valamint ezek tanulságainak alapján a magyar politikai rendszer elemzése a rendszerváltás előtt és után is. Hiányzik viszont nála a többi posztkommunista demokrácia összehasonlító elemzése, ami a Nyugat és Magyarország között közvetítve a magyar modell specifikumait mutathatná meg. Strukturális szerzőként nem szentel különösebb figyelmet a rendszerváltásnak mint folyamatnak, hanem a régi és új struktúrák dichotómiájában gondolkodik. Más folyamatok elemzése viszont helyet kap nála, lett légyen az a globalizáció, korporatizmus vagy a társadalmi mozgalmak új és újabb generációinak kibontakozása.

Mivel szemléletmódja a tartós struktúrák (Dauerstrukturen) elemzése felé viszi, Niklas Luhmann koncepcióját továbbfejlesztve alakítja ki azt az eredeti szemléletmódot, amely a tevékenységi rendszerek között aszerint is differenciál a társadalom szerkezetében, hogy azoknak kialakult-e a professzionális csoportja, illetve annak a professzionális intézményrendszere. „Az egyes interakciók jó része

nemcsak szervezetenként preformált, hanem ezeket és magukat a szervezeti rendszerek szelekcióit is az átfogó társadalmi meghatározásokon túl a specifikálódó professzionális alrendszerek is meghatározzák.” (27.) „A funkcionális differenciálódás során a társadalom rendszerszintje kettébomlik: diffúz-heterogén mindennapi életbeli kommunikációkra és a mindennapi életből kiemelkedő professzionális alrendszerekre, amelyek egy-egy társadalmi alapfunkció körül szerveződnek meg.” (28.) „Professzionális szerepek (jogász, tudós, művész, politikus stb.) különültek el az egyes társadalmi alapfunkciók ellátására, és e feladatok betöltésénél a toborzás, a kiválasztottak szocializációja, illetve a professzionális tevékenység értékelése-jutalmazása elkülönült folyamatok szerint zajlik. . .” (29.) Ez a megközelítés előtérbe állítja professzionális politikust, illetve a professzionális média- és jogtudó értelmiségi csoportok, hivatásrendek szerepét és interakciójukat saját professzionális intézményes rendszerükkel. Súlyt kap benne a professzionális nyelvezet és kategóriarendszer elemzése mind a médiaértelmiségi, mind például a jogtudó értelmiség és professzionális tagolódásának elemzésénél.

A funkcionális alrendszerek luhmanni elmélete a társadalmi részrendszerek kölcsönös kapcsolatrendszerére és kommunikációjára, interakciójára épül sajátos mediációs mechanizmusai révén. Pokol elemzi a politika és a társadalmi környezetét alkotó gazdaság (pénz és politika 126–139. o.), kultúra-média (médiáértelmiség 178–197. o.), jog (politika és igazságszolgáltatás 361–397. o., alkotmánybíráskodás 289–337. o.), és a közigazgatás (a közigazgatás átpolitizáltságának mértéke 275–279. o.), a tudomány (ideológiák 62–74. o., *think-tank*-ek 156–162. o.) szerepét. Mind ezt a globális összefüggésekbe is beleágyazza

(122–126. o.), és főként a fináncőtke uralmának kiteljesedéseként értelmezi az ezredfordulóra kialakuló globális rendszert Gramsci, Polányi és Hilferding klasszikus örökségének felhasználásával. Globalizációs megközelítésmódja nem tartalmazza a regionalizmus, a civil társadalom és a globalizáció kapcsolatrendszerét, ami fontos közvetítő elemeket iktat ki szemléletmódjából, és dacára az EU-val kapcsolatos elemzésnek, a globális rendszer és a nemzetállamok interakciójára szűkül.

Pokol – állam- és jogtudományi háttérének megfelelően – elsődlegesen a politika közjogilag szabályozott struktúráit elemzi és veti össze. A „hatalmi négyszög” fogalmi hálóját használja, és a modern politikát a kormány–parlament–államfő és alkotmánybíráskodás (201–337. o.) összefüggéseiben vizsgálja. Ugyanakkor azonban a politikai rendszert politológus módjára az állami-kormányzati rendszerrel szélesebben értelmezi. „Amikor az államon kívüli képződményeket is rendszeresen vizsgálni kezdték az európai országokban az elmúlt évtizedekben, az állam/nem állam disztinkció továbbra is központi jelentőségű maradt ugyan, de a nézőpont kitágult az újonnan létrejött politológiában, és ezután a politikai pártokat, érdekegyesületeket, a politikai ideológiákat is elemezték. Illetve most már a politológusok e külső erők tükrében vizsgálták az állami szervezeten belüli összefüggéseket is. Az államon túli politikai képződmények fogalmi befogadása itt is egy átfogóbb kategóriában, a politikai rendszer fogalmában történt meg, mint az amerikai politológiában. Európában azonban ezen belül az állami szervezethez tartozó és az ezen kívüli részek különbsége nagyobb hangsúlyt kap, mint azt a kevésbé markáns *government* fogalma az Egyesült Államokban szükségessé teszi.” (15.)

A politikai rendszer szélesebb keretei között Pokol elemzi a pártrendszer, az érdekképviseleti szervezetek és a legitimitáció, valamint a média, a nyilvánosság struktúraváltozásait (103–126, 139–165, 178–197.). Ezeknél a témáknál bőven használja a kritikai megközelítésmódú, Luhmanntól távol álló régi és új szerzők, Habermas, Offe, Leibholz avagy Michels, Schmitt és Weber gondolatait. Míg a globalizációs és az Európa-problematikánál (397–415.) avagy a társadalmi mozgalmak esetében elemzései a szakirodalmi és a politikai fejlődés ezredfordulós standardjait használják, a pártok avagy a legitimitáció problematika esetében megmarad a nyolcvanas évek problematikájánál, hiába keressük a kartellpártok, a prezidencializálódás avagy az új populizmus problematikáját a kötetben, holott azok már az újabb magyar politológia-tankönyvekben is megtalálhatók.

Pokol viszonya az elméleti tradíciókhoz a három kötetről készült vitán úgy kapott jellemzést, hogy munkái nem használhatók fel igazán elmélettörténetként, mert céljuk nem az egyes elméleti tradíciók distinkt profiljainak megmutatása, hanem a saját elméleti megközelítésmódjának kialakulása szempontjából, mintegy „illusztrációként” használja fel mások gondolatait. Ezáltal munkáiból nem igazán a tárgyalt szerzők mondanója, hanem annak Pokol rendszere szempontjából értelmezett üzenete tárul elénk, meglehetősen selektivitással. Szintén kritikai volt vele szemben a rendszerszemléletű megközelítés és a demokrácia viszonya, s ez mindig, minden szerző esetében, magánál Luhmannnál is dilemmákhoz vezetett, amelyek megjelennek Pokolnak például az Alkotmánybíróság szerepéről vagy a bírói és a médiahatalomról kifejtett téziseinek közéleti és tudományos kritikájában.

Nagy és kiemelkedő szerepet kap nála a politika és a jogrendszer viszonya, amely területen nem csupán kutató, hanem a Független Kisgazdapárt képviselőjeként 1998 és 2002 között a parlament alkotmányügyi bizottságának elnökeként közvetlenül is gyűjthetett tapasztalatokat. Így vall erről a szerző: „Sok tanulással járt rövid időre a politikába tett ’kirándulásom’, melynek végén egy ciklusra parlamenti képviselőként is tevékenykedhettem. Bár ez idő tájt elsősorban jogelméleti és szociológiai tanulmányokat írtam, az Országgyűlés működéséről, a parlamenti bizottságok szerepéről, az egyes pártvezérek és képviselők motivációiról, a pártfinanszírozás rejtelméről és általában a hivatásos politikusok életéről – alkotmányügyi bizottsági elnökeként is – szerzett mindennapi tapasztalatok sokat segítettek abban, hogy az addig csak olvasmányanyagokból ismert politikát közelebbről megérthessem”. (9–10.)

A törvényhozási folyamat elemzése, az alkotmánybíráskodás, az alkotmányozás kérdései, általában a jogpolitika aktuális problémái nagy hangsúllyal szerepelnek mind politikaelméleti, mind jogelméleti munkásságában. Egyszerre használja a „két szemüveget” a jognak a politika és a politikának a jog felől való megközelítését, sőt cserélgeti az elméleti és a gyakorlati szerepet is, amely főként kritikájának értelmezésénél kaphat szerepet.

Pokol munkája fontos interdiszciplináris kísérlet, amelynek alig akad párja a mai magyar társadalomtudományban. Rendszeres, szisztematikus megközelítésmódja, elméleti premisszáinak transzparenciája persze éppen séggel kiszolgáltatja a kritikáknak, hiszen épp a rendszerszerű megközelítésmód ütközik folyton saját korlátaiba. Pokol azonban nem egyoldalú, alkalmazza az ellentábor, a rendszer-szemlélettel vitatkozó kritikai cselekvésem-

let, sőt a marxizmus bizonyos kritikai szempontjait is a funkcionista rendszerelmélet luhmanni válfájának többszörösen korrigált *update*-jában. A politika problémáit egyszerre láttatja a média, a tudomány, a jog és a gazdaság szemszögéből, s mindezt globális szinten is, szemléletmódja tehát igencsak komplex, de követhető, hiszen a történeti és esetelemzések során fejt ki azt. Eredeti a megközelítésmódja, amely kritikára és továbbfejlesztésre ingerel sokakat, az állam- és jog-

tudományok, a politológia és a szociológia területén. Munkássága beleilleszhető annak a magyar társadalomtudományi vonulatnak a keretébe, amely a 19–20. század fordulójától kezdve egyszerre lépett fel az interdiszciplináris társadalomelmélet kialakításának igényével, és a magyarországi társadalmi-politikai problémákra való válaszadás igényével. (*Pokol Béla: Politikaelmélet. Bp. Századvég, 2006. 425 p.*)

Szabó Máté

egyetemi tanár, a tudományok doktora

Dr. Balogh László: Pedagógiai pszichológia az iskolai gyakorlatban

Az Urbis Könyvkiadó *Mesterek Mesterei* című, igényes pedagógiai-pszichológiai szakkönyvsorozatának hetedik tagjaként veheti kezébe Balogh László könyvét, a modern tudományos igényű, innovatív szellemű, a mindennapi pedagógiai gyakorlatban alkalmazható módszereket, vizsgálati irányelveket és fejlesztési lehetőségeket közkinccsé tevő tanulmánykötetek iránt érdeklődő, az iskolai oktatás-nevelés problémáira fogékony olvasó.

A gazdag publikációs tevékenységéről is híres, Apáczai-díjas szerző személyében nemcsak a Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetének igazgatóját, hanem a szakmai közélet elismert tekintélyét is tiszteljük. Jelen munkájának legfőbb erénye, egyben vezérelve a gyakorlatorientáltság. Ennek jegyében – alapvetően eltérve a pedagógiai pszichológia eddigi publikációs hagyományaitól – a tudományterület azon szegmenseit veszi górcső alá, amelyek a legkritikusabbak korunk iskolájában. Bemutatja, hogyan lehet tudatosan, sikerrel alkalmazni a különböző pszichológiai

kutatások metódusait és eredményeit a mindennapi iskolai oktató- és nevelőmunka, a gyermekekkel való foglalkozás – többek közt a tehetségazonosítás, a tehetséggondozás, az egyéni képességfejlesztés, a differenciálás, a képesség szerint csoportosítás, a tanulási stratégia fejlesztése, a felzárkóztatás, a kreativitásfejlesztés, a tanulási nehézségek kiküszöbölése, a személyiségfejlesztés, a pályaszocializáció és egyéb segítő tevékenységek – során.

Előszavában az alábbi ajánlással bocsátja útjára hiánypótló művét a szerző: „...remélve, hogy felkelti a szakemberek – kiemelten pedagógusok, pedagógusjelöltek – érdeklődését kötetünk, s akkor elérhetjük elsődleges célunkat, hogy a legújabb külföldi és saját kutatási eredmények bemutatásával, elemzésével az eddiginél szélesebb körű és gyakorlatorientáltabb pszichológiai, pedagógiai támpontokat adjunk az iskolai fejlesztő munkához.”

A többes szám nem véletlen. Balogh professzor könyvéhez két, szintén szaktekintélynek számító tudós is hozzájárult egy-egy – a tudományos színvonal, a közérthetőség és a gyakorlatorientáltság tekintetében a kötet többi részével egyenértékű – fejezettel. Dr. Koncz István jegyzi a *Pedagógusszerep* című részt, a *Tanulói személyiség megismerése* című fejezetet dr. Tóth László írta.

E kötet révén egy közvetlenül hasznosítható, a pedagógiai pszichológia hatalmas ismeretanyagának a szerző által kiválóan szelektált, remekül szerkesztett, világos nyelvezetű összegzése került a gyakorló pedagógusok kezébe. A gyakorlatorientáltság szempontjának dominanciája jellemzi az egyes fejezetek témaválasztását, felépítését. Erre utalnak az alábbi – pedagógiai gyakorlatunk talán legaktuálisabb és legégetőbb problémáival szembeesítő – fejezetek, fejezetrészek is: *Az iskolai légkör – gyerek a középpontban, Egyéni tanulási stratégiák és fejlesztésük, A tanulási nehézségek viselkedéses tünetei, Órairányítás – különös tekintettel a tanulási nehézségekkel küzdő tanulóknak, Az integrált osztály vitatémája, A differenciálás eszközei az általános oktatású osztályban, Tehetséges gyerek az iskolában, Munkamegosztás a tantestületben – új szereplők a tehetség gondozásában, A tanár érzelmi biztonsága, Néhány módszer a tanulók megismeréséhez.*

A kötet szerzői a témakörök elméleti megközelítése mellett arra is ügyeltek, hogy munkájuk pedagógiai kézikönyvként is használható legyen. Nemcsak hasznos gyakorlati tanácsokat, metodikai leírásokat, órairányítási szempontokat, gazdagítási és gyorsítási módszereket, hanem bizonyos fejezetekhez csatolva komplett mérőeszköz-

együttest (például: a tanulókra, illetve a pedagógusokra kidolgozott motivációs kérdőívek, fittségteszt, önismereti mérleg, kreativitásbecslő skála, tanulási erősségek-skála, Renzulli–Hartman-skála) adnak közre.

A mű tekintélyes részét alkotja a tehetségfejlesztéssel kapcsolatos gondolategyüttes. Az utóbbi években publikált számos, e témáról szóló tanulmányához, valamint a debreceni Kossuth Egyetemi Kiadó gondozásában, 2004-ben megjelent, *Iskolai tehetség gondozás* című könyvéhez hasonlóan itt is nagy figyelmet szentel a szerző a tehetség gondozás teoretikus és praktikus problémáinak. A téma feldolgozására szánt fejezet tartalmi és mennyiségi jellemzői újfent bizonyítják Balogh László elköteleződését a hazai pedagógiai gyakorlatban mindaddig mostohagyerekként kezelt terület – a tehetségazonosítás és az iskolai tehetségfejlesztés – elméleti és gyakorlati kérdései iránt.

Dr. Balogh László új kötete nemcsak az egyes fejezetek után sorakozó, azok feldolgozását segítő ellenőrző kérdések és feladatok miatt, hanem a szó legnemesebb és legigazibb értelmében, valóban „tankönyv”. (*Dr. Balogh László: Pedagógiai pszichológia az iskolai gyakorlatban. Bp., Urbis, 2006. 370 p.*)

Duró Zsuzsa